

Porból vétettünk...

Götz Eszter interjúja az Örkényi Strasser István hagyatékról

Az ifjú Bársony Magda sokat időzött Örkényi Strasser István műterme körül. A szobrász alkotó-emberi aurasza és szabadiskolája igen nagy hatással volt rá, ezért máig nem mondott le arról a tervéről, hogy a család által őrzött hagyatékot „beviszi” a magyar művészeti köztudatba. Sikertelen küzdelmét évtizedek óta folytatja, annak ellenére, hogy szakmai berkekben egyáltalán nem vitatott Örkényi Strasser előkelő helye a 20. századi magyar szobrászatban. Mégis, egyetlen publikáció (Lengyel Béla, 1973) és egyetlen kiállítás kivételével (Szentés, 1969) visszhang nélkül maradt az életmű. Miért, kérdezem kissé döbönt értetlenséggel Bársony Magdától:

– A fiatal szobrász éhezett, mégsem kapcsolódott semmilyen baloldali szociális mozgalomhoz, bár nagyon jó viszonyban volt Goldmannal, együtt is kiállítottak. Politizálás helyett ebben a vészterhes korszakban inkább tudatosan vállalta a zsidóságát. A negyvenes évek elején nála talákoztam Bokros Birmannal, Perlrott-Csaba Vilmostal, Gábor Mariannal és másokkal. A tanítványok közül Glück Félixre és Kis Kovács Gyulára emlékszem. Istvánnak sikerült beilleszkednie a főváros akkori informális kulturális életébe – amelyet lassan már nem az avantgárd, hanem a zsidótörvények generáltak. Sokgyermekes családból származott, Koszta tanácsára jött Szentésről Pestre, ahol támogatás nélkül kellett megállni a lábán és tanulni, az alkotáshoz szükséges körülményeket megteremteni. Ezért is vállalt portrékészítést. A Budai Goldbergerből szerzett honoráriumából tudott az Alkotmány utca 19-ben műteremhez jutni, ahol Bernáth Auréllal együtt a szabadiskolát vezették. A „tőkés” portréit aztán 45 után még posztumusz is felrótták egyes művészetpolitikusok – sőt egy igen jó nevű szobrászkolléga is, úgy mondta: „kiszolgálta a gyárosokat”. Csak meg akart élni, a reneszánsz óta szokásos módon. Kijevben, a mun-

kaszolgáltatásban a tiszték műtermet rendeztek be neki, ahol az ő portréik elkészítése volt ennek az ára. Kevés ilyen emberséges keret lehetett. Azt hiszem, ma már az említett tőkés szerepét is másképpen ítélik meg.

– Ki volt az a művésztárs? Gondolom, már nem él. A tapintat fontos, de a már porladó gipszhagyaték és a kortárs visszaemlékezők fogyatkozása kötelez a tények kimondására.

– A nővérem, István felesége már nem él, ő mondhatná ki ezt a nevet, én, bár tudom, nem teszem. Lehet, hogy egy rossz pillanatában mondta ezt a demagóg mondatot, és később meg is bánta.

– Ifjúkori műteremlátogatásaink egyikén Schaár Erzsébet mesélt ezekről az időről, nagyon neheztelt emiatt a hozzá közel álló vétékre. Az új szobrászat (Vargha Balázs, 1947) óta tudtommal csak Wéhner Tibor írt a magyar, azon belül is a köztéri szobrászatról. A mártírhálált

halt Örkényi Strassert ez csak halála után felállított művét illetően érinthetné. Vannak-e ilyenek?

– Egyetlen szobra áll köztéren: Somlyó Zoltán portréja a városligeti sétányon. És reliefek, Aschner Lipótné és a Kozma utcában, Szentésen pedig Gál István református lelkipásztoré. És Olga néni, a feleség sírján áll egy szobra. Most van Örkényi Strasser halálának 50. évfordulója, megpróbálhatnám újra, hogy történjen valami, a munkáihoz kapcsolódó művészeti-szakmai esemény. A fiamat kértem, hogy a nagy veszélyben lévő gipszszobrok közül próbáljon kiöntetni néhányat. Az ilyesmi ma nagy összegbe kerül. Egy geometrikus mű, egy ülő akt, kis méreténél fogva elérhető költséget jelentett számunkra: két példányban. Legalábbis így rendeltük, így hittük, amíg egy harmadik kópiával váratlanul össze nem talákoztunk... Az első példányt megmutattuk a Nemzeti Galéria huszadik századi osztályán. Ők a Kiscelli Múzeumhoz küldtek, akik meg is vásárolták. Végül Csernitzky Mária vásárlása segített bennünket az öntéshez és Kalmár János restaurátori munkája.

– A Nemzeti Galéria tehát egy kissé elutasító magatartást tanúsított?

– Kértük, jöjjenek ki, nézzék meg az anyagot, jön az évforduló, aktuális lenne egy kiállítást rendezni. Nincs rá pénz, volt a felelet – egyébként a Budapest Galéria és a MAZSIKE is így válaszolt –, amikor megtudták, hogy mi csak a bronzba öntés után engedjük bemutatni a műveket, hiszen a gipsz eredeti szétmállóban van, eltörhet és kész, pótolhatatlan a veszteség. Ha volna pénz (nincs) megfelelő biztosításra, akkor is, ami széttörne, annak egyszer s mindenkorra vége... Ami nálam van, az Szentesen sem volt kiállítva – tehát soha senki a szakmából az utolsó ötven évben nem láthatta –, mert ott sem volt garancia, hogy megfelelő szállító és fogadó személyzet gondoskodik a gipszek épségéről.

Az egész életművet csak képekről lehet ismerni. Egy-egy mű látható a Nemzeti Galériában és a Zsidó Múzeumban, egy a Városligetben és a többi az örökösnel porlad, nem része a magyar kulturális közkincsnek.

– Összefoglalva: előbb politikai, később pénzügyi szűklátókörűségből adódóan Örkényi Strasser mellőzi a magyar műtörténet, a köztudat, azon belül az amúgy is vékonyka képzőművészeti műveltség nem tartja számon; ezek a főokok?

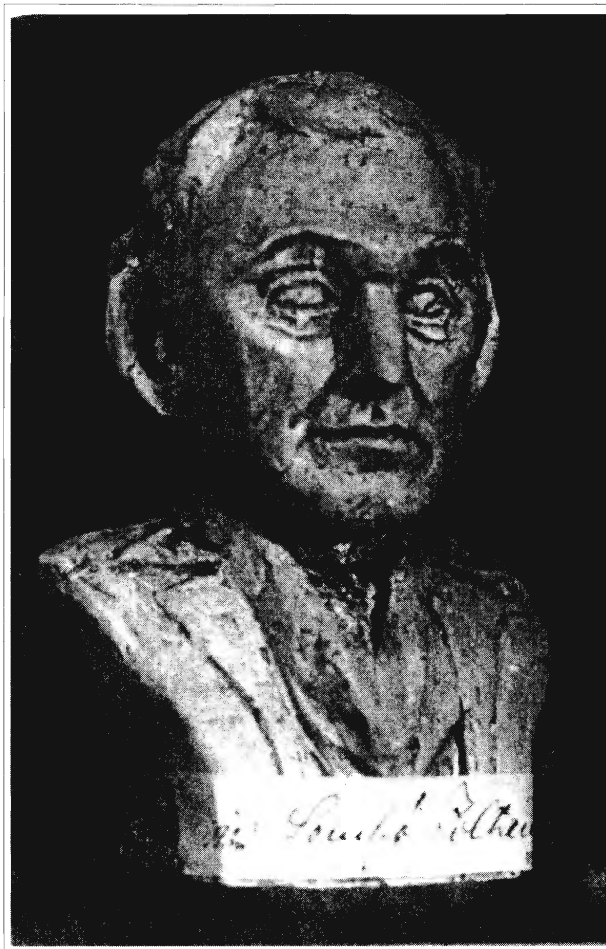
– Nem egészen. A nemrég elhunyt Somogyi József úgy mondta nekem, „azért is mellőzik, mert kiderülne, hogy azok, akik hasonló expresszív stílust képviseltek azóta, Örkényi Strassernek csak epigonjai lehetnének. Nekik és az őket méltató hivatalos műbírálóknak nem érdekük, hogy az idő és értékrend a helyére kerüljön, látható legyen.”

– Tehát a politikai-pénzügyi okokon kívül a féltékenység a harmadik tényező? Legalábbis ez egy vélemény.

– Igen, és maga a zsidó tematika, amely sem akkor nem volt, sem azóta nem igazán szalonképes. Nem szűk értelemben vett vallásos művészetről van szó, hanem olyan örök emberi értékekről, amelyeket az Ótestamentum történetei hordoznak. Lengyel Béla ezt Radnóti soraival próbálta kifejezni a tanulmányában. Ő történész, és feleségnek, a néprajzos Lengyel Györgyinek kérésére foglalkozott Örkényi Strasserrel. Györgyinek a népi iparművészetről szóló könyvei ismertek, tehát ők sem kifejezetten szakemberek. Györgyi kollégám volt a főiskolán, ő és a sógorom között valami kis érzelmi kapcsolat is lehetett, és az egyetlen publikáció így az ő hűségének tudható be.

– Szakmai méltató tehát nem akadt ötven év alatt?

– Egyszer járt nálunk Benosofszky Ilona, a Zsidó Múzeum igazgatója. Náluk helyeztem letétbe a szobrokat akkor, amikor a műteremből az édesanyámat magamhoz kellett vennem, 72-ben. Nekem a szobrokhoz kicsi volt ez a lakás. A Nemzeti Galériában akkor azt mondták, nagyon sokra

tartják a sógorom életművét, de ők is költözködés előtt állnak, és a letétbe helyezésre ők éppen nem alkalmasak. Így kerültek a művek a Dohány utcai múzeum padlására, amely nagyon rossz állapotban volt. A beázás nem tett jót a gipsznek. Körülbelül tíz év múltán került a fiam olyan lakáskörülmények közé, ahová kihozhattuk a szobrokat. Nem mind maradt meg, a leltár szerint. Egy nagyobb méretű szobor, az *Anyaság*, pedig ma is ott van. A múzeum küldött egy műtörténésznőt, aki írni akart róla az *Új Életbe* – személyesen is ismerte Örkényi Strassert –, nem értesítettek, mi lett ebből.

– Ez a tizenvalahány év nem adott alkalmat a Zsidó Múzeumnak, hogy egy önálló kiállítást rendezzen Örkényi Strasser műveiből, ahelyett, hogy hagyná azokat a padláson a szétporladó Gólem sorsára jutni?

– Nem, csak egyes művek szerepeltek, a múzeumról megjelent albumban is akad egy-két fotó. Mielőtt lefényképezték, egy festő-ismerős patinázta újra a felületeket. Most például a *Bóher* címűt láttam kiállítva, és amint hallottam, a *Mózes* is ki volt téve. Ezeket a zsidósághoz kötődő figurákat egy istenhívő, de nem vallásos ember készítette. Nagyon foglalkoztatta az emberi szenvedés, saját tragikus sorsát a Rodint és Michelangelót idéző Haldokló-ban előre látta. A gyermekeit sirató

anyát fogalmazta meg Ráchel-ben, ezt édesanyja korai halála motiválta. A zsidó témákat pedig mecénása, Ribáry Géza inspirálta, nem közvetlenül a hitközség vagy más zsidó szervezet. Ő mutatta be Beregi Oszkárnak, aki ekkor játszotta Madách Mózes-ének címszerepét. Mózesben a gyötrelmeket is legyőző erő kifejezése izgatta. Ribáry ösztönözte az éremmunkákra is, az OMZSA-plakettet, a Jacobus Mendel- vagy a Herzl Tivadar-emlékérmet az ő felkérésére készítette. Szerette volna Mózeset belefargni a Hóreb-hegy szikláiba. Nem élte meg Izrael állam megalakulását, 33 évesen megölték az SS-ek.

– Voltak-e sírkőmegrendelése? Itt, a modellfotókon látok efféléket. Többen is váltak akkoriban ilyen munkákat.

– Nem tudom, mi lett ezekből, elkészültek-e, megvannak-e még. Rajzai, ötletskiccei megmaradtak nálam egy akkori noteszében. Legtöbb műve ilyen olvasnivaló csupán. Négy éve éppen egy olvasóparkot terveztek Szentesen: amelyhez a Nyomorúság gipsze lett volna kiöntve bronzba. Nem

volt elég pénz akkor. Egy év türelmet kértek. A rendszerváltás óta azután szóba sem került.

Nézzé, itt van az a szakszervezeti igazolvány, amit a nővérem váltott ki Istvánnak, még akkor, amikor azt hittük, él és visszajön. Be van fizetve a tagdíj. 1946-ban. Amikor megtudta a felesége, hogy Kiskunhalason legéppuskázták, akkor mondta az a nagy szobrász, mit akarnak maguk emlékkiállítás, amikor a maga férje a Budai Goldbergernek dolgozott. Hiába volt Örkényi Strasser eszményképe Derkovits, neki nem sikerült éhen halni. Úgy látszik mártírhalál és mártírhalál között is különbséget lehet tenni. Tragikus életét és halálát most műveinek pusztulása követheti.

– Mit üzenhetünk azoknak, akik a bronzöntés költségeiből részt vállalnának?

– Jelezzék segítő szándékukat a Múlt és Jövő szerkesztőségében, a két kiöntött példány egyikét a mecénás kapja. Kutatókat is várunk, míg élünk, mi kortársak. Talán így fennmaradhatna az Örkényi-Strasser-életmű.

Sikerekben gazdag, eredményes boldog Új évet kívánunk

לשנה טובה תכתב ותחתם

LHB

LEUMI-HITEL BANK RT.

az Önök bankja.

**H-1052. Budapest, Bárczy István utca 3-5
Tel.: 117-7233, Fax: 117-7328, Tx: 22 2186**